

ביאורים

הר"ן חותם את הדרוש, בעיסוק בדורות שלנו, שבהם הדרכים הארוכות כל כך שעשה העולם הזה, הולכות ומגיעות לידי מימוש, וכן בעיסוק בעתיד המובטח לעם ישראל. הר"ן לימד אותנו, דרך לימוד ענייני יציאת מצרים, שקיים פער גדול בין ההבנה האנושית לתכנית האלוהית, עד כדי כך שעם ישראל שלא הבין את מעשיו של משה רבנו שנעשו בדבר ה', היה זקוק להמתין עד לקריעת ים סוף כדי להאמין ממש בה' ובמשה.

גם בדורות שלנו, ובודאי בתקופות של ימות המשיח, ושל הגאולה העתידה, יתרחשו דברים שקשה לנו להבינם בעיניים האנושיות שלנו. איננו מבינים מה בדיוק מתכנן בורא עולם, ומהן הדרכים, לעיתים העקיפות, שבהן הוא עושה את מעשיו.

ברגעים שלפני רדיפת המצרים אחרי ישראל, הקב"ה דאג להחזיר את ישראל אחורה לפי החיר'ת, כדי שפרעה יחשוב שישאל נבוכים במדבר, וירצה לרדוף אחריהם. ברגעים שלפני קריעת ים סוף, כאשר רצה הקב"ה שהמצרים יקבלו את ההחלטה השגויה להיכנס לים, הוא דאג להביא רוח קדים עזה על מנת שהמצרים יחשבו שהיא זו שגרמה לקריעת הים, ולא השגחת ה', ובכך הוא גרם להם להיענש ולטבוע בים. כך גם בדורות שלנו, לעיתים אנו נפגשים בסיבוכים, בדברים שלא מתרחשים כמו שהיינו מצפים, אולם עלינו לזכור שכל מה שקורה לנו מכוון ומושגח, ובסופו של דבר הכל מנוהל על פי רצון ה', ועל פי הנהגתו, באופן שבסופו של דבר הטוב ינצח ויצליח, ויתברר איך הדרכים הארוכות כולן היו מכוונות אליו.

הרחבות

• מהלכי הגאולה

פי ישרים דרכי ה' נשגבים מאד. הר"ן במסקנת דבריו מוכיח מגאולת מצריים שגם כאשר הדברים המתרחשים לנגד עינינו אינם נראים כלל כהתקדמות הגאולה, עלינו להאמין ולדעת שהקב"ה מוביל את מהלך הגאולה בדרך הנסתרת מעינינו. דברים דומים כותב רס"ג: "בעבור זה שונה לנו זכר יציאת מצרים במקומות רבים מהתורה, ומזכירנו מה שראינוהו. ואם נשאר דבר ממה שעשה לנו בגלות מצרים שלא הזכירו בפירוש בגאולה הזאת, הוא נכנס תחת מאמרו: 'כימי צאתך מארץ מצרים ארָאנו נפלאות' [מיכה ז, טו]. ועל כן אנחנו סובלים ומיחלים מה שיעדנו (הבטיחנו), לא נקוץ ולא נקצוף, אך נסיף חוזק ואומץ, כמו שאמר: 'חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' [תהילים לא, כה]. ומי שרואה אותנו בענין הזה (בסבלות הגלות) הוא תמה עלינו, או חושב אותנו לכסילים, מפני שלא נסה כאשר נסינו (בגאולת מצרים, כמו שביאר כאן הר"ן) ולא האמין כאשר האמננו, והוא כמי שלא ראה זריעת החיטה, וכשהוא רואה מי שמשליך אותה בבקעת האדמה לצמוח, יחזיקנו לכסיל, ואיננו מכיר כי הוא (בעצמו) הכסיל, אלא בעת הקציר כשתשוב המידה עשרים או שלשים, וכן דמה הכתוב ואמר הזורעים בדמעה ברנה יקצורו" [אמונות ודעות, מאמר שמיני].

שאלות לדיון

הר"ן אומר שלמרות האותות עדיין נשאר מקום לספיקות. כיצד אם כן ניתן להאמין באופן מוחלט לנביא?

האם ניתן לראות כיום, בתחייתו המחודשת של עם ישראל, אותות גאולה כפי שהיו ביציאת מצרים?

וּכְנַת כָּל אֱלוֹ הַדְּבָרִים הַיְתֵה נַעֲלָמֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְאוֹלֵי גַם מִמּוֹשֶׁה, וְלִסְבַּת כָּל זֶה הָיָה רְאוּי שִׁיִּסְפְּקוֹ: שְׂרָאֵל בְּשִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מוֹשֶׁה אֶף עַל פִּי שֶׁהָאָמִינוּ בּוֹ תַחֲלָה. וְהוּא שֶׁרְמַז וְאָמַר (שמות יד לא): "וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם" וגו', כְּלוֹמַר: אִזּוֹ הַכִּירוּ שֶׁכָּל מַה שֶׁהָיוּ מְפַלְאִים מִמֶּנּוּ תַחֲלָה וּמִסְתַּפְּקִים בּוֹ - שֶׁלֹּא הָיָה רַק לְסַבֵּב שֶׁמִּצְרַיִם עֲצָמָם יִכְסּוּ בַיָּם, וְלִזּוֹ הַסְּבָה בְּעֲצָמָה הוּא שֶׁכְּתוּב בְּקִרְיַת יָם סוּף (שם שם כא): "וַיֹּלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קְדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה" וגו', וְאִין סַפֵּק, שֶׁהָרוּחַ הַזֶּה לֹא הָיָה מִסְפִּיק לְקְרוֹעַ אֶת הַיָּם, אֲבָל רְצָה ה' יִתְבָּרַךְ לְהַטְעוֹת פְּרָעָה שֶׁיַּחֲשֵׁב שֶׁהַפְּעַל הַהוּא הָיָה טְבָעִי, לֹא יָס, שֶׁאֱלוֹ הָיָה חוֹשֵׁב כֵּן, לֹא הָיָה רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶם. וְאִין לְהַפְלִיאֵי אִיךָ הָיָה מְדַרְכֵי ה' יִתְבָּרַךְ לְהַטְעוֹתוֹ בְּזֶה, שֶׁהוּא הַטְעָהוּ בְּיוֹתֵר מִזֶּה, כְּשֶׁצָּנָה (שם שם ב) שִׁיַּחֲנוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי (פי החרות) [בעל צפון] כְּדִי שִׁיאֲמְרוּ: יִרְאָתָם תְּבַעָה עֲלֵבוֹנָם, כְּמוֹ שֶׁאֲמְרוּ רְבוּתֵינוּ וְזָרוֹנָם לְבָרְכָה. וְהִנֵּה הִתְרוּ בְּזֶה סַפְקוֹת רְבוֹת שֶׁרְאוּי שִׁיִּסְתַּפְּקוּ עַל כָּל מִשְׁפִּיל.

התרת הספקות בקריעת ים סוף

וְהַעוֹלָה מְכַל מַה שֶׁכְּתַבְנוּ הוּא: שֶׁמִּתְחַלָּה הָאָמִינוּ יִשְׂרָאֵל בְּמוֹשֶׁה עַל פִּי הָאוֹתוֹת, וְאֵם כֵּן, כְּבָר יִדְעֵנוּ הַדְּרָךְ אֲשֶׁר רְאוּי שִׁיאָמְנוּ בּוֹ הַנְּבִיא. וְלִזֶּה הַסְפִּיק אֱלִינוּ בְּאוֹמְרוֹ (דברים יח טו): "נְבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֵיךָ כְּמוֹנֵי יָקִים", כְּלוֹמַר: שֶׁתְּאָמַת נְבוֹאָתוֹ כְּאֲשֶׁר נְתַאֲמַתָּה נְבוֹאָתִי. וְשָׂמָה שֶׁכְּתוּב בְּקִרְיַת יָם סוּף: "וַיִּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמוֹשֶׁה עַבְדּוֹ", הוּא שֶׁהִתְרוּ מֵהֶם הַסַּפְקוֹת וְנִתְבָּרְרוּ לָהֶם הַמְּבוֹכוֹת שֶׁנִּפְלוּ בְּאֲמִצְעָה, כִּי יִשְׂרָיִם דְּרָכֵי ה' נִשְׁגָּבִים מְאֹד, אֲשֶׁר אֵם יֹאמַר הַחֶכֶם לְדַעַת לֹא יוֹכֵל לְמַצֵּא. וְהִנֵּה אָנוּ רוֹאִים בְּגֵאֻלָּה זֹאת שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁבְּאוֹתָהּ עַת בְּעֲצָמָה שֶׁהִיְתָה הַגְּאֻלָּה מִמִּשְׁמֶשֶׁת וּבְכָהּ הָיוּ רוֹאִים עֲצָמָם נִגְאָלִים, וְעַם כָּל זֶה הָיוּ רוֹאִים פְּעִלִים וּמַעֲשִׂים שֶׁהָיוּ סַבֵּת גְּאֻלָּתָם, וְאֶף עַל פִּי כֵן הָיוּ נִלְאִים לְעַמֵּד עַל סַבְתָּם עַד שֶׁגָּלָה ה' יִתְבָּרַךְ עֵינָם. כָּל שֶׁכֵּן אֲנַחְנוּ שֶׁרְאוּי שֶׁנִּהְיָה סְכָלִים יוֹתֵר בְּגֵאֻלָּה הַעֲתִידָה. מִפְּנֵי זֶה כְּתַב הַרְמַב"ם זְכָרוֹנוֹ לְבָרְכָה (הל' מלכים פ"ב ה"ב) שֶׁלֹּא יִדְעוּ הַדְּבָרִים הָהֵם אִיךָ יִהְיוּ עַד שִׁיְהִיוּ.

שִׁיִּסְפְּקוֹ - שיפול ספק. מְפַלְאִים - נעלמים, לא מובנים. לְהַפְלִיאֵי - לתמוה. יִרְאָתָם וכו' - עבודה זרה של מצרים תובעת את עלבון המצריים, ואינה מאפשרת לישראל להמשיך בדרכם. נְלָאִים - לא מצליחים. סְכָלִים - לא מבינים.

הקדמה

בתולדות העמים נוכל לראות כי תמיד לצד אנשי המעשה המתעסקים בהווה ובמוחש, קמו מתוך האנושות אנשי רוח אשר ביקשו ליצור חיבור עם העולם שמעבר לצרכים החומריים, כדוגמת זקני העדה, חכמים, סופרים ומורי דרך. לעיתים, שימשו אישים אלה כמנהיגים שניסו להדריך את האומה בכללותה, ולעיתים התערו בעם ופעלו בצורה פרטנית.

בדרוש השנים עשר, עוסק הר"ן בהנהגה הרוחנית של עם ישראל. בדרוש זה נלמד על אנשי הרוח שבאומה המכוונים אותה למילוי תפקידה. בתחילה נלמד על חכמי ישראל. נלמד על כוחה וחינוכיה של הסנהדרין, הרשות המכריעה בענייני העם בכלל, ובדיני התורה בפרט, ועל הממשיכים את דרכה, חכמי ישראל וגאוניהם לאורך הדורות. לאחר מכן ננסה לברר את היחס בין החכמים לנביאים. נלמד מדוע 'חכם עדיף מנביא' ואיך רוח הקודש מופיעה גם בתלמידי החכמים. בבואנו לעסוק בנביאים, נכיר תחילה מיני כשפים שהיו נהוגים בקרב אומות העולם: הקוסמות, העוננות, הניחוש והכישוף, ושכנגדם נתן לנו הקב"ה את הנבואה. נברר מדוע התורה אסרה אותם, ומאיזו השקפת עולם הם נובעים. נלמד מתי ניחוש וכישוף אסורים ובאילו תנאים התירה התורה לעשותם. ולבסוף, אחרי שעמדנו על ההבדל בין הקוסמים והמכשפים לנביאי האמת, נלמד על התנאים להכרת נביא אמת, באלו מקרים מותר לקבל את דבריו ובאלו לא.

ביאורים

"משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים". בהר סיני ניתנה התורה הקדושה למשה רבנו. היא ניתנה לו 'מפי הגבורה' על ידי הקב"ה עצמו, ומאז, דור אחרי דור, היא נמסרת לחכמי אותו הדור, על מנת ללמד את עם ישראל ולהדריכו בנתיבות האמת. ואכן, לאורך ההיסטוריה היו חכמי התורה מוקד לכל פנייה בין בתיקון חיי היחיד, ובין בהנהגת האומה כולה. עם קבלת התורה, במעמד הנשגב בהר סיני, הוענק לחכמים כח - היכולת לפסוק ולהכריע בדיני התורה. מהי חשיבותה של יכולת זו? 'שבעים פנים לתורה', אומר הזוהר [בראשית מ:ז]. התורה יכולה להתפרש בדרכים רבות. ישנן אמנם הלכות שהתקבלו במסורת ועליהן אין ויכוח, אך ככלל, הגמרא הראשונים והאחרונים, מלאים במחלוקות בפירוש פסוקי התורה ובדינים הנלמדים מהם.

מגוון האפשרויות הרחב בהבנת התורה, נובע מהיותה אלוהית. ריבוי האפשרויות בבית המדרש מקרב אותנו ולו במעט להשגתו של הקב"ה, שאינה מצומצמת לפירוש אחד בלבד. אולם העושר הנרחב המופיע בזמן הלימוד, עלול ליצור תקלות בחיי המעשה, בהם אנו צריכים לדעת כיצד לנהוג, וכפי איזו דעה לפסוק. לשם כך נתן הקב"ה לחכמי ישראל את הכח לפסוק הלכה ולהכריע כאחת הדעות, גם אם היא לא ההסבר היחיד, ומה שפסקו זהו רצון ה'.

ריבוי האפשרויות בהבנת דברי התורה עלולות ליצור מחלוקות רבות. לשם כך יצרה התורה מערכת שמטרתה להכריע מחלוקות. בכל עיר היה בית דין של עשרים ושלושה דיינים, אליו הייתה מגיעה כל שאלה. בבית הדין היו מכריעים במקום. ואם לא הגיעו להסכמה, היו עולים לבית הדין הגדול בירושלים, וההכרעה היוצאת משם נקבעה להלכה הנהוגה בישראל, ומעתה לא היה מקום לדעות אחרות באותו עניין. התורה יצרה מערכת שנותנת מענה לכל בעיה אם על ידי מסורת מסיני, ואם על ידי הכרעת הסנהדרין. מגמת התורה היא שכל העם יהיה מאוחד מבחינה הלכתית, כדי לא ליצור פילוגים הפוגעים באחדות האומה. לפיכך ברור אפוא, מדוע עונשו של 'זקן ממרא', היוצא כנגד פסקם של הסנהדרין, הוא כה חמור. זקן ממרא יכול להיות רק תלמיד חכם גדול שאף נסמך על ידי הסנהדרין עצמה. ובכל זאת, הגם שדבריו ודאי משתלבים בפסיפס ההבנות בתורה, כאשר זה מגיע להלכה בפועל, הוא מהווה סכנה ביצירת פירוד. יתר על כן, מציאות של שתי תפיסות שונות של התורה אף עלולה ליצור זלזול בדברי חכמים, כאילו אין דבריהם מוכרחים ואמיתיים.

שאלות לדין

כיצד ייתכן שאין שום ספק בעולם עליו יאמרו חכמי הסנהדרין "איננו יודעים"? האם הם כל יכולים?

"שלא שמשו כל צרכם" - תלמידים אלו הינם התנאים מהם אנו יונקים את כל התורה שבעל-פה. כיצד ניתן להתייחס אליהם בכבוד לאור דבריהם אלו?

הדרוש השנים עשר

"כי יפלא"

[לפרשת שופטים]

"כי יפלא מִמֶּךָ דָּבָר לְמוֹשֶׁה בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דֵּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לְנֶגַע דְּבָרֵי רַבּוֹת בְּשַׁעֲרֵיךָ וְקִמֹת וְעֵלִית אֶל הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּו" (דברים יז ח).

הכרעת המחלוקות

הפרשה הזאת היא שרש התורה ויסודה, כי אי אפשר שישתנו החכמים כלם בדינים הפרטיים המתילדים בכל יום, ולכן, לסלק כל ספק מישראל צותה התורה להיות מכריעי המחלקת - כת הסנהדרין, וגבה אי אפשר שיתחדש שום ספק בזמנם שלא יתבאר. וכן אמרו בפרק "הנחנקים" (סנהדרין פח א): "תניא: אמר רבי יוסי: בתחלה לא היתה מחלקת בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושב בלשפת הגזית, ושני בתי דינין של עשרים ושלשה - אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינין של עשרים ושלשה יושבים בכל עירות ישראל, הצרך הדבר לשאל שאל מבית דינו, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו וכו', אלו ואלו באין ללשכת הגזית ששם סנהדרין יושבים מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות וימים טובים יושבים בחיל, נשאלה שאלה בפניהם, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו, עומדים על המנון - אם רבו המטמאין טמאו, ואם רבו המטהרין טהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם, רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כפתי תורות". ולפי שזה עקר הדת החמירו בענש זקן ממרה מאד, עד שאמרו שאם רצו בית דין למחל אין מחלילן, שלא ירבו מחלוקות בישראל.

שישתנו - יסימו לדעה אחת. **חיל** - מקום בהר הבית. **המנין** - ספירת קולות. **שלא שמשו כל צרכם** - את רבותיהם. **זקן ממרה** - תלמיד חכם המורה הלכה בניגוד להוראת הסנהדרין.

ביאורים

"פי יפלא ממה דבר למשפט... וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה'" (דברים יז, ח). בפסוק זה מורה ומצווה אותנו התורה לחזור ולשמוע לדברי החכמים. הר"ן מעיר את תשומת ליבנו לכך, שפסוק זה מתייחס אך ורק להכרעת הסנהדרין, ולא לכל בית דין. כמו כן, רק כאשר הסנהדרין נמצאת במקומה, בלשכת הגזית שבהר הבית.

גם 'וקן ממרא', שכאמור מהווה סכנה חמורה לאחדות התורה, לא ייקרא כך אלא אם כן ימרה את פי הסנהדרין בלבד, וכן רק אם היא נמצאת במקומה. קביעה זו מעלה קושי: וכי אין חובה עלינו לשמוע לחכמי המשנה והתלמוד? לרבותינו הראשונים והאחרונים? הרי הפסוק הנ"ל מתייחס רק לחיוב השמיעה לסנהדרין! עונה הר"ן - חיוב השמיעה לחכמי התורה לאורך הדורות, נלמד מהפסוק "אחרי רבים להטות" (שמות כג, ב).

אחד מכללי היסוד של התורה, הוא ההכרעה על פי הרוב. כלל זה נקרא בלשון התורה 'אחרי רבים להטות'. לדוגמה, אם נמצאה חתיכת בשר ברחבה שלפני מספר חנויות בשר אשר חלקן כשרות וחלקן לא, הדרך שבה נדע להיכן לשייך אותה היא על ידי רוב. נבדוק האם רוב החנויות הינן כשרות, או לא-כשרות, ועל פי זה נכריע. כלל זה נכון גם במחלוקות החכמים, כאשר בשאלה הלכתית ישנן מספר דעות, נלך על פי דעת הרוב. זו המשמעות ללכת אחר החכם הגדול ב'חכמה ומניין'. מניין - זהו מניין חכמי הדור המסכימים עמו.

בין הפוסקים שבאו אחר חתימת התלמוד, מתקופת הגאונים ועד ימינו אנו, ניתן למצוא, לא מעט, ויכוח על דברי הגמרא. האם נפסק כדעה זו או כדעה אחרת, האם מהלך הגמרא נוטה לכיוון זה או לכיוון ההפוך. הויכוח הוא תמיד 'מה הייתה כוונת הגמרא', 'כאיזו דעה להכריע', או 'כיצד נוכל להוכיח מהגמרא דין זה או אחר', ואף פעם לא 'האם הגמרא צודקת'. פסיקת הגמרא התקבלה כדבר מחייב בעם ישראל. מדוע? הר"ן מסביר שגם זה נובע מכח הרוב. כאשר אנו נגששים בגמרא עם דברי אביי או עם פסקיו של רבא, אין הם עומדים לבד. הם נשענים על קיבוץ של אלפים ורבבות תלמידי חכמים שהיו בישיבותיהם. זהו ההבדל בין מימרא של אביי לפירושו של רש"י לדוגמה. רש"י עם כל גאונותו וגדולתו בביאור דברי התורה, הוא עדיין רק יחיד. כאשר אביי, לעומת זאת, פוסק, הוא נשען על כוח הרוב, 'אחרי רבים להטות'.

הרחבות

• מקום המקדש

'וקמת ועלית אל המקום' - מלמד שהמקום גורם. למקום המקדש חשיבות רבה בהתהוות העולם: "התחיל הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם מאבן שתייה ומקדש הקדשים, וממנה הושתת העולם, ולכן נקראת אבן שתייה" (ספר חיבוט הקבר א, א). גם ביחס לתולדות האנושות נודעת חשיבות גדולה למקום זה: "אדם ממקום שבראנו, והוא המקום שהקריבו בו אדם הראשון וקין והבל בניו, ושם בנה נח את המזבח לעולה, ושם בנה אברהם את המזבח ושם נעקד יצחק אבינו. נמצאת למד שהמקום הזה מיוחד לקרבנות לכל הצדיקים ולכל החסידים שבדורות" (רבנו בחיי ויקרא ז, ז).

הבריאה אינה רק מאורע היסטורי, אלא גם ראשית הקשר שבין הקב"ה לנבראים. לכן מובן מאוד שעיקר הקשר בין ה' לעולמו, ובפרט לאדם, מתרחש בבית המקדש. המדרש אומר: "צואר כמגדל השן - זה בית המקדש" (לקח טוב, שיר השירים ז, ה). מבאר האבני נור: "והטעם שנקרא בית המקדש צואר... כי כמו שהצואר הוא ממוצע בין הראש והגוף כן בית המקדש ממוצע בין העולם העליון לתחתון" (מובא בשם משמואל יוגש). ניתן להוסיף שמשמעותה של המדרגה הממוצעת בכך שהיא החוליה המקשרת בין הראש לגוף, בין העולם הרוחני לעולם הגשמי. בית המקדש הינו מציאות רוחנית בעולם שמרוממת את כל המציאות מגשמיותה.

מובן אם כן, מדוע דווקא מבית המקדש ראוי שתצא הוראת ההלכה המוחלטת לכלל ישראל.

שאלות לדין

מהי משמעות ההגדרה "גדול בחכמה"? האם מדובר רק בגאונות שכלית?

האם גם כיום צריך ללכת אחר "רוב מניין"? האם כל פסקיו של רבך לדוגמה, מתאימים לפסיקותיהם של רוב הרבנים?

ויש כאן שאלה: שלפי דברי פרשה זאת, ההכרעה לא נמסרה רק לסנהדרין גדולה וגם שיהיו במקומם, שהרי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין יד ב): "מצאן אבית פאגיו והמרה עליהם יכל תהא המראתו המראה? תלמוד לומר: 'וקמת ועלית אל המקום' - מלמד שהמקום גורם", ואם כן, מניין לנו שנתחייב לעשות מעשה כפי הכרעת חכמי הדורות.

והתשובה בזה: שזה יצא לנו ממה שאמר הפתוב (שמות כג ב): "אחרי רבים להטות", והיא אזהרה כוללת ללכת במשפטי התורה אחר מה שסיפיימו רב חכמיה, ובכל משפטי התורה גם כן שפסטים כפי רבם, לבד מן הדברים שהוציאו רבותינו זכרונם לברכה מן הכלל הזה בפרוש. והוא אמרם בפרק קמא ד"חלוין" (א יא): "מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא? מנא לן, דכתיב: 'אחרי רבים להטות', רובא דאיתא קמן? כגון חגיגות וסנהדרין לא קא מיבעיא לן".

וזו אזהרה כוללת אינה תלויה בזמן ולא במקום. ולפיכך אמרו בפרקא קמא דמסכת "עבודה זרה" (א י): "תנו רבנן: שאל לחכם וטמא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם וטמא לא ישאל לחכם ויטהר, ואם היו שנים - אחד מתיר ואחד אוסר, אחד מטמא ואחד מטהר, אם היה אחד מהם גדול בחכמה ובמנין הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר". ופרוש "במנין" הוא מנין חכמי הדור שהסיפיימו לדבריו, וזה מן הפסוק שאמרנו. וזהו ענין הספמת התלמוד, ושאינו אדם רשאי לחלק על דבריו כלל, והיא מצות עשה מן התורה, לפי שבזמן ההוא היו חכמי ישראל מקבצים בישיבותיהם לאלפים ולרבבות, עד שאמרו בפרק "שני דיני גזרות" (כתובות קו א): "פי הוו מיפטרי רבנן מבי אביי, ואמרי לה מבי רבא, ואמרי לה מבי רב פפא, ואמרי לה מבי רב אשי, הוו פיישי מאתן רבנן וקארו אנפשיהו יתמי דיתמי". וכיון שהסיפיימו רב מנין החכמים ההם בדברים המספמים בתלמוד, נצטוינו לילך אחריהם מזאת המצוה שהיא: "אחרי רבים להטות".

מנין החיוב
לדורות לעשות
כהכרעת חכמים

"אחרי רבים
להטות"

הסכמת הגמרא

ביאורים

"גדול כבוד הבריות שדוחה את לא-תעשה שבתורה" [ברכות יט:]. כך אומרת הגמרא, ומיד שואלת - הכיצד ייתכן שמשום כבוד הבריות נתיר איסורי דאורייתא?! הרי כלל בדינו שהיכן שיש פגיעה באיסור תורה, לא מתחשבים בכבודו של אף אדם, אפילו אדם חשוב! עונה הגמרא - 'לא תעשה שבתורה' הכוונה לפסוק "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" [דברים יז, יא], ממנו נלמד החיוב לשמוע אל דברי החכמים, כלומר, מצוות ואיסורי דרבנן. הגמרא ממשיכה ומקשה - וכי זה לא דאורייתא? הרי זה רק איסור דרבנן! ועונה - 'כל מיילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור'. הכרנו אתמול את הציווי 'אחרי רבים להטות', ממנו נלמד חיוב השמיעה לחכמים. מדוע אם כן נצרך הציווי 'לא תסור'?

חז"ל, לאורך הדורות, פעלו בשני מישורים. האחד - ביאור דיני התורה, להבין מתוך התורה שבכתב את ההלכה על כל פרטיה. השני - גזרות ותקנות, שנקבעו על פי אומדנם, בשל מגוון סיבות ושיקולים. 'אחרי רבים להטות' מתייחס אך ורק להכרעה בביאור דברי דיני התורה, כיוון שחיוב זה בא לפתור את בעיית ריבוי ההסברים בדברי התורה.

את החיוב לשמוע לתקנות ולגזרות של חכמים הסמיכו חז"ל, כלומר מצאו רמז בתורה וחזקו על ידו את דבריהם, לפסוק "לא תסור" העוסק בחיוב לשמוע לדברי הסנהדרין, בתקנותיהם ובפרשנותם לדברי התורה.

יוצא אפוא שהציווי 'לא תסור', הוא המחייב אותנו לשמוע אל תקנות החכמים שבכל דור ודור. רבנן אסמכינהו על 'לא תסור' את תקנות החכמים, ובכך הורו לנו לראות בהם את הסנהדרין הגדולה שישבה בירושלים.

העיסוק בחובת השמיעה לחכמי ישראל, מביא אותנו לברר את היחס הנכון בינם ובין הנביאים, ההנהגה הרוחנית הנוספת שעמדה לעם ישראל עד תחילת ימי בית שני. 'חכם עדיף מנביא' אומרים חז"ל. הטעם, לפי הר"ן, הוא מפני שתפקיד הנביא, הוא להוות צינור לדבר ה' באופן מוחלט. אין שום מקום לשכלו ולהבנתו בדברי הנבואה. הוא יוכל, אם ירצה, להציע את פירושו, אך זה בפירוש יהיה מנותק מהנבואה עצמה. חכמי התורה לעומת זאת, לומדים את התורה עם שכלם הם. כך מותר להם, וזה גם מה שנדרש מהם. הם צריכים ללמוד, לחקור, ולהבין את התורה על ידי יכולותיהם השכליות, ושיקול דעתם הוא שעומד להם בפסיקת ההלכה. אין אנו מתעלמים מכך שיייתכן והחכם יטעה, אך אין זה משנה דבר לגבינו. החכם עושה את שמוטל עליו, ואנו, מצווים לשמוע לו.

כך נהג ר' יהושע, אחד מגדולי הדור בעצמו, כאשר רבן גמליאל ובית דינו פסקו והכריעו שיום כיפור חל יום אחד מאוחר יותר.

הרחבות

• תפקיד הנביא בישראל

שְׂאִין כַּח בְּנֵי אֱלֹהִים רַק שְׂאִיִּים מֵהַשָּׁמַיִם. "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך: נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו" [דברים יח, יד-טז]. מפשט הפסוקים ניתן להבין, שהנביא בא למלא ב'היתר' את תפקיד המעוננים והקוסמים, כעולה מדברי הר"ן בהמשך. יש מהפרשנים שדיברו על הבדל איכותי בין ידיעת המעוננים והקוסמים לידיעת הנביא: הראשונים עלולים לטעות, מפני שידיעתם תלויה בטבע, שלפעמים משתנה בגלל סיבות רוחניות. לעומת זאת, ידיעת הנביא מגיעה מהקב"ה שלמעלה מן הטבע, ודבר אחד מדבריו אחור לא ישוב ריקם (עיין בדברי רבנו בחיי והספורנו שם).

אך רבי שמשון רפאל הירש ביאר שתפקיד הנביא אינו גלגול לנו את מה שנותר מאיתנו: "תכלית הנביאים איננה למלא בישראל את מקום המעוננים והקוסמים של הגוים... הוא לא בא לספק את ציון האדם להשיג ידיעה שנמנעה ממנו; ה' לא שלח את נביאו כדי שישמע מפיו מה שאנחנו רוצים לדעת, אלא הנביא נשלח כדי לומר לנו את מה שה' רוצה שנדענו. הנביא איננו שלוחנו אלא הוא שליח ה', ולא נאמר בפסוק שלנו "אותו תשאלו" אלא "אליו תשמעו". ה' משתמש בנביא לצורך הגשמת מטרותיו בנו" [דברים שם].

שאלות לדין

מדוע לא ניתן ללמוד את החיוב לשמוע לביאורי החכמים בתורה מהלאו של "לא תסור"?
אומנם לחכם תמיד צריך לשמוע, אך הוא יכול לומר דבר שאיננו אמת. מדוע זה עדיף מנביא שכל דבריו וודאי אמת?

וְאִם תִּשְׁאַל וְתֹאמַר: אִם כֵּן, שְׂמָה שְׂנֵצְטוּיֵינוּ לְשִׁמְעָה לְדַבְרֵי הַחֲכָמִים הוּא מִ"אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת", הִיא אָמְרוּ ב"בְּרֻכּוֹת" (יט ב): "גְּדוֹל כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת שְׂדוּחָה אֶת לֹא תַעֲשֶׂה שְׁבַתְוֶרָה, תִּרְגְּמָהּ רַב בַּר שָׁבָא קָמִיה דְּרַב כְּהֵנָא: בְּלֹא ד'לֹא תִסּוֹר", אַחֲיֹכוּ עֲלֶיהָ בְּמַעֲרַבָּא: "לֹא תִסּוֹר" לֹא דְאוּרִייתָא הוּא, אָמַר לְהוּ רַב כְּהֵנָא: גְּבַרָּא רַבָּה אָמַר מִיִּלְתָּא לֹא תַחֲיֹכוּ עֲלֶיהָ - כָּל אֲסַמְכְתָּא דְרַבְּנָן אֲלֹא ד'לֹא תִסּוֹר אֲסַמְכִינְהוּ, וּמִשּׁוּם כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת שְׂרוּ רַבְּנָן".
נִרְאֶה מִזֶּה שְׂמָה שְׂנַתְחִיבְנוּ לְשִׁמְעָה דְבְרֵי חֲכָמִים הוּא מִ"לֹא תִסּוֹר", וּלְפִי מָה שְׂאֲמַרְנוּ הִיָּה לָהֶם לֹאמַר מִ"אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת".

וְהַתְּשׁוּבָה זֶה: שְׂנֵצְטוּיֵינוּ לְשִׁמְעָה לְדַבְרֵי סְנֵהֲדְרִין מִשְׁנֵי דְבָרִים - הָאֶחָד: מִמָּה שְׂיִבְאָרוּ בְּדִינֵי הַתּוֹרָה, וְהַשֵּׁנִי: מִכָּל גְּדַר וְתַקְנָה שְׂיַעֲשׂוּ. וְלַחֲכָמֵי הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם נֵצְטוּיֵינוּ לְשִׁמְעָה מִמָּה שְׂיִבְאָרוּ בְּדִינֵי הַתּוֹרָה, וְזֶהוּ נִכְלַל בְּאֶמְרוֹ: "אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת", אֶךְ מִהֲגִדְרִים וְהַתְּקַנּוֹת שְׂיַעֲשׂוּ לֹא נֵצְטוּיֵינוּ בָּהֶם מִ"אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת", שְׂזָה לֹא יִכְלַל רַק שְׂנֵלֶךְ בְּבִאֹר מִשְׂפָּטֵי הַתּוֹרָה אַחַר הָרַב, וְלֹא יִכְנָסוּ בְּכָלֵל הַזֶּה גְּדָרִים וְסִיגִים כָּלֵל, אֲבָל הַסְּמִיכוֹם אֶל "לֹא תִסּוֹר" - שְׂכֻמוֹ שְׂנַתְנָן זֶה הַכַּח לְסְנֵהֲדְרִין, לְהִיּוֹתֵם מוֹרֵי הַתּוֹרָה וְגְדוּלְיָהָ, כִּף רֹאֵי שְׂיִנְתְּנוּ לְכָל גְּדוּלֵי חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִרְבָּה אֲסַמְכְתָּא, וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה יִחְסוּ הַגְּדָרִים וְהַתְּקַנּוֹת אֶל "לֹא תִסּוֹר", אֶךְ בְּבִאֹר מִשְׂפָּטֵי הַתּוֹרָה יְהִיָּה הַחֲיּוּב לְשִׁמְעָה דְבְרֵיהֶם מִ"אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת".

אֲבָל מָה שְׂאֲמַרוּ שְׂהַמְקוּם גּוֹרֵם, הוּא לְדוֹן בְּדִינֵי נַפְשׁוֹת, וְכֻמוֹ שְׂנַתְבְּאָר בְּפָרֶק קָמָא ד'עֲבוּדָה זָרָה", לֹא מִבְּאוּרֵי הַתּוֹרָה, שְׂזָה נְמָסַר לְכָל חֲכָם וְחֲכָם שְׂיִבְאָר הַדְּבָר בְּדַעְתּוֹ. וְהֵן שְׂיִאֲמַר אָמְתָּ אוֹ לֹא יִאֲמַרְהוּ, הַדְּבָר נְמָסַר לְשִׁקוּל הַדַּעַת, כְּמוֹ שְׂנֵהָג רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עִם רַבְּן גְּמַלְיָא (ר"ה כה א), שְׂבָא אֲצִלוּ בְּמַקְלוֹ וּבְמַעוֹתָיו בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים שְׂחַל לְהִיּוֹת בְּחֻשְׁבוֹנוֹ. וְזֶהוּ שְׂאֲמַרוּ בְּפָרֶק קָמָא ד'בָּבָא בְּתָרָא" (יב א): "אָמַר אָמִימַר: חֲכָם עֲדִיף מִנְּבִיא, שְׂנֵאֲמַר: וְנְבִיא לְבַב חֲכָמָה, מִי נִתְלָה בְּמִי, הוּי אֹמְרָ: קִטְן נִתְלָה בְּגְדוּל, וְהוּא מִן הַטַּעַם הַזֶּה - שְׂאִין כַּח בְּנֵבִיא רַק שְׂיִגִיד מָה שְׂשִׁמְעֵי, לֹא שְׂיִוְסִיף דְבָר מְלַבּוֹ, וְאִם יִאֲמַר הָאֲמַת מְצוּהָ לְשִׁמְעָה לוֹ, וְאִם יִאֲמַר הַפְּרָךְ מְצוּהָ לְהִרְגוֹ, אֶךְ הַחֲכָם - הֵן שְׂיִאֲמַר אָמְתָּ אוֹ לֹא יִאֲמַר מְצוּהָ לְשִׁמְעָה לוֹ.

תִּרְגְּמָה - פִּירֵשׁ. בְּלֹא ד'לֹא תִסּוֹר" - כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת דוּחָה רַק אֶת לֹא זֶה. אַחֲיֹכוּ עֲלֶיהָ בְּמַעֲרַבָּא - שְׂחַקוּ (לְגַלְגּוֹ) עַל דְּבָרֵינוּ בִּארְץֵי יִשְׂרָאֵל. לֹא דְאוּרִייתָא הוּא - בְּתַמִּיחָה, וְכִי אֵינוּ מִהַתּוֹרָה וּבְמָה הוּא קַל מִשְׂאֵר הַלְאוּוִין. בְּנִבְיָא רַבָּה וְכו' - אָדָם גְּדוֹל אֲמַר דְּבַר אֵל תְּלַגְלַגּוּ עֲלָיו. אֶת כָּל דִּינֵי דְרַבְּנָן הַסְּמִיכוֹ חֲכָמִים עַל לֹא זֶה. שְׂרוּ - הַתִּירוּ. אֲסַמְכְתָּא - סַמַּךְ וְדַמִּיּוֹן לְכּוּחַם שֶׁל הַסְּנֵהֲדְרִין. שְׂהַמְקוּם גּוֹרֵם - שְׂסַמְכוֹת הַסְּנֵהֲדְרִין הֵיא רַק בְּשַׁעָה שֶׁהֵם בְּמַקּוּמָם שְׁבַהֵר הַבַּיִת. שְׂיִאֲמַר אָמְתָּ - שִׁיכוּוֹן לְאִמְתָּ. מִי נִתְלָה בְּמִי - מִי מְדוּמָה בְּפִסּוּק לְמִי.

ביאורים

ביאור הר"ן לדברי חז"ל 'חכם עדיף מנביא', הוא שהחכם פועל ומערב את שכלו בהבנת ופסיקת התורה, ואילו הנביא, מעביר את שקיבל ללא התערבות. על פי הסבר זה קשה להבין את המשך דברי הגמרא, כיוון שנראה שהיא מבקשת למצוא סימני נבואה ממשיים אצל החכמים. עד עתה הבנו, שבעוד הנביא מקבל את נבואתו מהעליונים, החכם פועל אך ורק ברובד השכלי. הוא בוחן את הבעיה, בודק, חושב, מעלה אפשרויות ולבסוף מציג את פסק הדין, המבוסס על כוח שכלו בלבד. בימים הבאים נלמד שפסיקת החכמים אינה נשענת אך ורק על שכלם. כאשר החכם פוסק דין, מלווה אותו הארה מהעליונים, ובלשון הרמב"ן, החכמים 'יודעים האמת ברוח הקודש שבקרבם' [בבא בתרא יב.]. הר"ן מסביר שהיסוד הזה כלול בכוונת דברי חז"ל 'חכם עדיף מנביא'. כיצד? על מנת להשוות שני דברים, עליהם להיות שייכים לאותה הקטגוריה. לדוגמה, השאלה איזה צבע עדיף יותר, אדום או ירוק, אינה נכונה. בין גווני האדום ניתן למצוא, גוון רגיל, גוון כהה, גוון בהיר, וכך גם בגווני הירוק. אך בין ירוק לאדום, על אף ששניהם צבעים, אין יחס כזה. כוונת חז"ל באמירה: 'חכם עדיף מנביא' היא שחכם ונביא נמצאים על אותה הסקאלה, כלומר שבשניהם שייכת נבואה. ומתוך הדמיון הזה, מתברר שלחכם יתרון על פני הנביא.

כח הנבואה קיים גם בחכמים, אמנם קשה להבחין בו. זו אפוא השאלה העומדת בבסיס מהלך הגמרא שמביא הר"ן - היכן ניתן למצוא גילוי של נבואת החכמים?

לפי אביי, כשחכם אומר חידוש בשמו של חכם קדום אליו מבלי לשמוע אותו, הרי כאן נבואה. שהרי אם החידוש הוא פרי שכלו של החכם, כיצד לא עלה חידוש זה בידו של חכם אחר? מכאן שיש לאותו חכם כוח עליון מעל לשכל. אולם על כך מקשה רבא: 'אולי, בני מזל אחד נינהו'. ההתחדשות בבריאה הינה תוצר של השפע התמידי שהקב"ה משפיע עלינו. השפע התמידי משתנה בין זמנים שונים, למשל, זמני לידה של אנשים שונים. סוגי השונים של השפע האלו, יוצרים הבדלים בין אדם לחבירו. כמו כן, השפע פועל בחומר הגלם - הגוף שלנו, וכמו שפעולת האש משתנה בין החומרים השונים, כך גם פעולת השפע משתנה בין גופו של אדם זה לחבירו. התחלפות סוגי השפע, יחד עם ההבדלים הגשמיים שיש בין בני האדם, יוצרים את ההבדלים הרבים בין אדם לאדם. לפי רבא, עצם העובדה ששני חכמים מחדשים חידוש זהה, אינה מורה שיש להם נבואה, אלא התאמה ודמיון כתוצאה מכך שאותו סוג של שפע א-לוהי פעל בשניהם ברגע יצירתם. לעומת זאת אצל חכמים אחרים פעלו כנראה סוגים שונים. יוצא אפוא שלפי רבא, בדבריו של אביי אין די כדי להוכיח את נבואת החכמים.

הרחבות

טיפת מזל

דילמא תרנויהו בני חד מזלא נינהו. רש"י פירש את המילה מזל: "מלאך שלו, ומליץ עליו" [שבת נג: ד"ה מזליה]. מבואר שם בגמרא שאותו המלאך מסייע לשמור על האדם (עיי' גם רש"י בבא קמא ב: ד"ה כתיב כי יגח). בביאור הדברים כתב רבי צדוק הכהן מלובלין שאותו המלאך, המליץ עליו ומסייע לו, אינו עושה זאת בגלל מעשיו הטובים של האדם, אלא מעצם בריאתו של האדם הוא זוכה למלאך שכזה [רס"סי לילה מג]. לפי דבריו נשאלת השאלה, מדוע זוכה האדם לשמירה מיוחדת כזו אף על פי שלא עשה למענה מאומה? הרב קוק מבאר את התפילה שאנו אומרים בוידוי של יום כיפור: "אלוהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי" כי כל אדם נוצר בעולם לצורך תכלית מסויימת ורק הוא מסוגל למלא תפקיד זה. לכן כל עוד לא נוצר האדם - סימן הוא שאין בו צורך. ואילו כאשר הוא מופיע בעולם - מבינים אנו כי נכון לו תפקיד חשוב שעליו למלא [עולת ראה עמ' שנו]. לאור דברים אלה של הרב קוק, נראה לבאר שגדלותו של האדם וחשיבות המשימה המוטלת עליו, הינם כבר סיבה טובה לשמור על האדם וללמד עליו זכות - עוד קודם שיעשה האדם כל פעולה על מנת להוכיח שהוא אכן מבצע את תפקידו.

שאלות לדין

האם לדעתך לא יכול להיווצר באופן מקרי מצב בו יאמרו שני חכמים שונים אותו דבר בדורות שונים? כיצד אם כן נסביר את דברי הר"ן?

כיצד נסביר את דברי רבא, לאור התפיסה המדעית העכשווית?

אף הסוגיא הבאה אחרי כן צריכה באור. שאמרו שם: "אמר אביי: תדע, דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרה משמיה דגברא רבה אחרניא כוותיה", ולפי הפרוש שנתפרש אין הגדון דומה לראיה. וכן מה שאמרו אחרי כן: "ודילמא תרנויהו בני חד מזלא נינהו" וכל הסוגיא צריכה באור רב. וכך פרושה:

דבר ידוע הוא, כי היחס לא יאמר רק בדברים מספיקים במין קרוב, אף אם אינם מספיקים במין אף אם הם מספיקים בסוג, לא יפל בהם התאר והיחס. ולזה לא יאמר: זה האדם חזק המראה או יפה המראה מזה הירק, לפי שעם היותם נופלים תחת סוג המראה, אחרי אשר אינם מספיקים במין, לא יתכן בהם היחס והפחות והיתר. ולפיכך, מפיין שאמר אמימר: "חכם עדיף מנביא", נתחייב לומר שיש בחכמים כח נבואי, כי אם לא, לא יקבלו הפחות והיתר, אף כי יהיו באחד מהם סגולות חשובות אינן בזולתו. ולפיכך הוכיח אביי: תדע, דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרה משמיה דגברא רבה אחרניא כוותיה", פרוש: תדע, שיש בהם כח נבואי - דאמר גברא רבה מילתא, שאדם אחד יחדש דבר לא יחדשוהו ולא יאמיתוהו רבים חכמים כמוהו, ותלמיד אחר חכם שהיה קדום אליו חידשוהו כמוהו, ולא יחדשוהו גם כן בזמנו וזולתו, ואלו השיגוהו אלו השנים בכח שכלי לבד, איך היה שאלפים מהחכמים שיום אליהם לא שערוהו, ואלו השנים שערוהו שעור שנה לגמרי מכל צדדיו, זה אי אפשר בכח שכל פשוט, אבל מצטרף אליו כח נבואי, כלומר: כח שהוא למעלה מן השכל.

ועל זה הקשה רבא ואמר: "מאי קושיא, דילמא תרנויהו בני חד מזלא נינהו", פרוש: דבר ידוע הוא, שהנפש מצד שהוא שכל נבדל, חל באדם כדעת רבותינו זכרונם לברכה, היא שנה בגוף ראובן ושמעון, אם כן, מדוע יתחלפו כחותם, שנה יהיה מוכן לקבול החכמה וזה יהיה בלתי מוכן אליה. זה יתחייב בהכרח מאחד משני דברים: או מצד החומר, או מצד נותן הצורה ומחדש ההויה. אם מצד החומר - כי אף שיהיה נותן הצורה אחד בשניהם, אחר שזה פועל בחומר הטוב וזה בחומר בלתי טוב, אי אפשר שיהיה הכחות בשני הפועלים אחדים ומספיקים. ועל זה הדרך הוא מה שאמרו ב"שבת" (קנו א): "האי מאן דכוכב חמה יהא - גבר נהיר וחסים יהא, משום דספרא דחמה הוא". דבריו הם מצד הפועל, אף אין פגנתם בשני אנשים שיהיו נולדים ככוכב חמה, והאחד - מזוג מן הטוב שבליחות ומזג מוחו המושפח שיהיה, והאחר - עב שבליחות עכור, ואף על פי שהם נולדים ברגע אחד לא ישתוו בקבול החכמה, כי אף על פי שהפועל אחד, תתחלף הפעלה כפי התחלפות המתפעלים אשר פועל בהם, וזה ברור עם הסתכלות המועט, ועל זה הדרך יתחלפו כחות הנפש מצד מזגי הגוף, וישתנו גם כן מצד נותן הצורה, וזה תלוי ברגעי ההריון והלדה. ולפיכך הקשה רבא ואמר: "מאי קושיא", כלומר: אי זה הוכח הוא זה שיהיה לחכם כח נבואי מהספים שני אנשים מתחלפים בדבר אחד לא יספיקו בו זולתם, כי אפשר שיהיה זה מצד שהם בני חד מזלא, ולכן יספיקו כחות נפשם ושכלם, ואף כי יהיו מתחלפי המזג, לפי שהם מספיקים מצד הפועל יספיקו דעתם וסברותם, ואם לא יספיקו בהם רבים מהאנשים.

הסוגיא הבאה - בהקשר ל"חכם עדיף מנביא" הגמ' מביאה ראייה. **היחס** - לערוך השוואה בין דברים שונים. **רק** - אלא. **מספיקים** - הדומים זה לזה. **סוג** - קבוצה הכוללת כמה מינים. **ולזה** - ולכן. **לא יקבלו** - לא ניתן לתארם. **תדע וכו'** - אדם גדול אומר דבר ונאמר בשם אדם גדול אחר כמוהו. **לא שערוהו** - לא חשבו. **אבל** - אלא. **דילמא תרנויהו בני חד מזלא נינהו** - ואולי שניהם בני מזל אחד ולכן זכה אחד לכוון לדברי חברו. **שכל נבדל** - כח רוחני. **יתחלפו כחותם** - כוחותיהם שונים זה מזה. **נותן הצורה** - המלאך הקובע את תכונתו ומהותו העצמית של הדבר. **האי מאן וכו'** - אותו שנולד בזמן כוכב חמה יהא בעל מאור פנים וחסם בגלל שייכותו לחמה. **הפועל** - נתינת הצורה, הנולדים בזמן החמה יקבלו תכונה דומה. **מזוג** - טבע. **תתחלף** - משתנית. **ואם** - גם אם.

ביאורים

רבא מבין שלא ייתכן דמיון בין מזגו של אדם אחד למזג חבריו, אמנם בסוג השפע האלוהי שפעל ברגע לידתם, ייתכן שישותו. לכן מעלה הוא אפשרות אחרת למציאת כח הנבואה שבחכמים. אם יימצא חכם האומר חידוש שאמר רבי עקיבא, זו ההוכחה. רבא מודה שאמנם ההבדל בין אדם לאדם הינו לעיתים אך ורק תוצר של השוני הגשמי ביניהם, אולם כאשר אנו רואים שני אנשים שהפער בין יכולות ההשגה והחידוש שלהם הוא עצום לאין שיעור, קשה לומר שזוהו ההבדל היחיד. קרוב לוודאי שסוג השפע שפעל ברגע לידתם, היה שונה. על רבי עקיבא נאמר שהיה דורש אפילו את התנין שעל גבי האותיות בספר התורה. הוא הגיע בחכמתו למקומות אליהם מעט מאוד חכמים הגיעו, ואם אף על פי כן קם חכם ואומר דבר כרבי עקיבא, כאשר לא ייתכן ביניהם שום שיתוף, בזה תוכר נבואתו.

לרב אשי אין די בהסברים אלו בכדי לנמק את נבואת החכם. דרכי הבורא והסיבות לקבלת החכמה, נעלמות הן מאיתנו. ייתכן שחכם בדורנו יעלה חידוש זהה לדברי רבי עקיבא, מסיבה שאינה ידועה לנו. אף על פי שמעלת רבי עקיבא גבוהה מאד, אולי בצד מסויים תיתכן ביניהם השתוות. לכן מסביר רב אשי, שאת נבואת החכמים נמצא בחכם המכוון להלכה למשה מסיני. ב'הלכה למשה מסיני' נכללים דינים והלכות שאין מקורם בדרך של לימוד וסברה, אלא במסורת, ללא כל טעם שאנו יכולים להשיג. למרות גדולת החכם, אין הוא מסוגל להגיע להלכה למשה מסיני, ואם אף על פי כן הוא זוכה לכוון אליה, הרי שעשה זאת מכח הנבואה שבחכמים.

חכם, אם כן, עדיף מנביא. היכן ניתן לראות זאת? הר"ן מציג כאן שני יתרונות:

א. הנביא, כפי שהזכרנו, יכול לומר רק מה ששמע, מבלי להוסיף את פירושו הנבואה לדעתו. שכלו של החכם, לעומת זאת, מעורב בפסיקה בצורה מוחלטת, וחובה עלינו לשמוע לו גם אם אנו סבורים שהוא טועה.

ב. חובת השמיעה לדברי החכמים, אינה תלויה כלל בנביא, ולכן גם אינה מאוימת על ידיו. אם יבוא הנביא ויאמר שלא לשמוע אל חכמי התורה, אין לשמוע לו כלל. היכולת להכיר בנביא אמת, לעומת זאת, תלויה בחכמים. רק חכמי התורה יכולים לומר על אדם שהוא באמת נביא ה' לאור הקריטריונים שהתורה מסרה, ושאליהם הגיעו החכמים על ידי שכלם.

הרחבות

• הלכה למשה מסיני

פי מה שהוא "הלכה למשה מסיני" לא ישפטהו השכל, אכל הוא למעלה הימנו. את המושג 'הלכה למשה מסיני' אנו פוגשים במשנה: "אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבין יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרבו" [עדיית ח, ז]. לפי דברים אלו הלכה למשה מסיני כשמה כן היא, הלכה שנמסרה למשה בסיני ונמסרה דור אחרי דור.

הרמב"ם מגדיר כלל לזיהוי הלכה הנכנסת תחת הגדר 'הלכה למשה מסיני': "ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא, ואינו נקשר בו, ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברה, עליו לבדו נאמר, הלכה למשה מסיני" [הקדמה לפירושו המשנה].

הלכה למשה מסיני יכולה לשנות את פשט הכתובים. על עבד עברי, שרוצה להמשיך לעבוד את אדונו, ולא לצאת לחופשי לאחר שש שנות עבדות, נאמר בתורה: "והגישו אדניו אל והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אָזְנו במרצע ועבדו לעלם" [שמות כא, ו]. מפשט הכתובים עולה שמותר לרצוע את אוזן העבד בין על הדלת ובין על המזוזה. אמנם, ישנה הלכה למשה מסיני האומרת שאין רוצעים על הדלת. מדבר זה למד הגר"א: "פשטא דקרא (לפי פשט הפסוק) גם המזוזה כשרה, אבל הלכה עוקרת את המקרא... והן מגדולת תורתנו שבעל-פה שהיא הלכה למשה מסיני והיא מתהפכת כחומר חותם" [אדרת אליהו שמות כא, ו]. דברים אלו מעידים על גדולת התורה שבעל פה ועל חשיבות המסורת.

שאלות לדיון

אם ה"הלכה למשה מסיני" אינה מובנת על ידי השכל, מדוע אין זה אומר שהיא במדרגה פחותה יותר?

האם לפי דברים אלו צריך לשמוע לכל חכם? האם ייתכן לא לסמוך על חכם מסוים?

והקשה מצד נותן הצורה ולא הקשה מצד המזג, לרחוק המצא השתוותם או הפגוע. ולפיכך חדש רבא ואמר: "תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרה משמיה דרבי עקיבא בן יוסף פוותיה", והיתה פונתו: שאי אפשר שיהיו שוים מצד נותן הצורה חכם אַחַד בזמננו זה עם רבי עקיבא בן יוסף, שהרי מרחק מעלתם ושכלם (פגד) [רב] מאד, ואיך ישתתפו בזה האותות הגדול.

ועם כל זה הקשה רב אשי: "ודילמא להאי מילתא בר חד מזלא הוא", כלומר: שהסבות הרחוקות השמימיות נעלמות ממנו ואפשר שתהיה לשניהם סבה נותנת איזה האותות בדבר אַחַד ולא ימשך זה בכל, ולפיכך העלה רב אשי ואמר: "תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרה הלכה למשה מסיני פוותיה", וזה יכריח שזה בכח נבואי, כי מה שהוא "הלכה למשה מסיני" לא ישפטהו השכל, אכל הוא למעלה הימנו, כי אם ישפטהו השכל היה נמסר לחכמים כשאר משפטי התורה ולא תצטרך עליו "הלכה למשה מסיני", ואחרי שאנו רואים שזה החכם מסכים לדבר שהוא למעלה מן השכל, על כרחנו הוא בכח נבואי שבו.

ובהיות הנביא והחכם השתתפו בכח נבואי, ויש לחכם יתרון על הנביא, שהחכם יאמר מה שיאמר כפי שכלו, ויהיה אמת או לא יהיה מצוה לעשות מעשה על פיו, מה שאין כן בנביא, יתכן לומר "חכם עדיף מנביא".

ומצד אחר ימצא שהחכם עדיף מנביא - שהאמונה בנביא תלויה בדעתו של חכם, ואין האמונה בחכם תלויה בנביא כלל. שאם יצונו הנביא שלא נשמע לחכם לא נאבה לו, אף בחינת הנביא היא נמסרת לחכם, שהרי אמרה תורה (דברים יח טו): "נביא מקרבו מאחיקו כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו", ולא פרשה ואמרה במה יבחן אם זה נביא אמת או לא, ואף על פי שאמר (שם כא כב): "וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה', אשר ידבר הנביא בשם ה' וגו', לא יתחייב מזה שכל מה שיהיה הדבר ויבוא הוא הדבר אשר דברו ה', שזה מאמר שולל כולל ולא יתהפך, רק מחייב חלקי, ואם כן, כשאמרה תורה "אליו תשמעו", איך לא פרשה באיזה אות נשמע לו, אלא לא מסרו הכתוב אלא לחכמים. ועל זה יסדו החכמים תנאי הנביא שיצטרף להיות חכם גבור ועשיר ויתר התנאים, וכשיהיה כן ויצונו לשמור התורה או באזהרות פרטיות לשעה, נשמע אליו אם יתן אות ומופת. כן דעת החכמים הקודמים זכרונם לברכה.

והקשה - רבא שהקשה מצד "בני מזל אחד". לרחוק המצא השתוותם - לא מצוי שיהיו אנשים בעלי חומר זהה. האותות - ההתאמה. ודילמא להאי וכו' - שמא לדבר זה, בן אותו מזל הוא. העלה - הסיק. אכל - אלא. שזה מאמר שולל וכו' - כוונתו שמשפט זה לא ניתן להסיק ממנו מסקנה הפוכה. לא מסרו הכתוב אלא לחכמים - חכמים ילמדו אותנו את תנאי האמנת הנביא.

השתתפות עם ר' עקיבא

בני מזל לדבר מסוים

אמונת הנביא תלויה בחכמים

ביאורים

אחד החששות הגדולים של האנושות, הינו החשש מפני העתיד. העתיד הוא עלום ומפחיד. הוא טומן בחובו שאלות יום יומיות כגון: מתי לצאת לדרך? האם להתחיל עסק זה או שמא אחר? כיצד נמצא את שאנו מבקשים?

על מנת להתגבר על חוסר ידיעת העתיד, קמו באופן טבעי קוסמים בקרב אומות העולם, שבכוחם לגלות העתידות. התורה אסרה עלינו את סוגי הכישוף השונים, מכיוון שהם מלווים בהערצת כוחות רוחניים מבלעדי הקב"ה, ועלולים להוביל לעבודה זרה. האיטור להשתמש בקסמים, מותיר אותנו בלא יכולת להיעזר בהם בכל מיני מצבים בחיים, כפי שנוהגות אומות העולם. לשם השלמת חוסר זה, ניתנו לנו מאת הקב"ה נביאים, אשר בין יתר תפקידיהם החשובים, סייעו להפיג ולו במעט את החשש מפני העתיד.

היה מקום להבין שלכאורה אין כל הבדל בין הקוסם לנביא, וכשם שהאחד מגיד עתידות ומסתייע באותות ובניסים על מנת להוכיח את יכולותיו הרוחניות, כך גם השני. כך חשבו יוחני וממרא - ראשי המכשפים במצרים, כאשר משה רבנו הגיע אליהם, ועשה אותות בדבר ה'. פנייתם אל משה: 'תבן אתה מכניס לעפריים? (מגדלי תבואה)' מעידה שראו במשה סוג של קוסם, אמנם מוכשר וגדול, אבל קוסם שבקסמיו מבקש למשוך את ההמון. אדם המביא תבן אל עיר מליאה בתבן, אינו עושה מעשה מיוחד. איש לא יתייחס אליו בעקבות כך. באופן דומה, אומרים המכשפים, להביא קסמים וכשפים אל מצרים הוא לא דבר חידוש. אולם כוחותיו הרוחניים של משה רבנו הינם גבוהים ונעלים לאין שיעור מכוחות המכשפים. הנביא מקבל את ידיעותיו ישירות מפי הקב"ה ולכן זו ידיעה מושלמת. בעוד הקוסם, על אף שידיעותיו מתקבלות מכוחות עליונים, הרי כוחות אלו פחותים הם ביחס לקב"ה, והידיעות המתקבלות מהם, מקוטעות ולוקות בחסר. תשובתו של משה למכשפים היא שאם הירק שמביא הסוחר הוא לא רק משובח יותר, אלא בדרגה אחרת לגמרי מכל מה שנמצא בשוק, עליו להגיע לעיר מליאה בירקות. דווקא שם אפשר יהיה להכיר בהבדל העצום שקיים בין הירקות המצויים בעיר לירק שמביא איתו הסוחר. זו הסיבה שהאותות נעשים על ידי משה דווקא במצרים. נבואתם של נביאי ה' אינה עוד כישוף או קוסמות. היא אמנם כוללת את היתרונות שאלו מספקים, ובכך מסייעת לנו וממלאת לנו צורך חיוני, אך במהותה, היא יכולת רוחנית שונה בתכלית. בין סוגי הכשפים אותם אוסרת התורה, קיימים הקוסמות, העוננות והניחוש. קוסמות, פירושה הגדת העתידות. עוננות פירושה בחינת טיב הימים - יום זה יפה לזריעת ירק מסוים, סוף השנה טוב לקניית סחורה מסוימת, תאריכים שאין הגיון בדרך הטבע לבחור דווקא בהם. ניחוש פירושו התנהלות על פי סימנים - צבי שהפטיקן בדרך מהווה סימן כזה, מקלך נפל מהווה סימן אחר וכד'.

הרחבות

• אצבע אלוהים היא

שְׁתַּנְּסָה הַנְּבִיא הַנְּאֻמָּן וְשִׁיבְחָנוּ אוֹתוֹתָיו בְּמִקוֹם רַב הַחֲרָטְמִים. לעומת מכות הדם והצפרדעים, אותם הצליחו חרטומי מצרים לעשות בלהטיהם, את מכת הכינים לא היו מסוגלים 'לשחזר'. במכה זו התגלתה מעלת משה לחרטומים, שהודו "אצבע אלהים היא" [שמות ח, טו]. על פי המדרש, מכה זו הייתה מעבר ליכולותיהם של החרטומים מכיוון "שאין השד יכול לעשות פחות מכשעורה" [תנחומא וארא יד].

בדיני טומאה וטהרה ידוע כי עצם של מת בשיעור פחות מכשעורה - אינה מקבלת טומאה [אהלות ב, ג]. המהר"ל מסביר שעולמו של הקב"ה מלא בטוב ולכן שיעור קטן של 'פחות מכשעורה', בטל במיעוטו כלפי העולם, ואינו נטמא. לפי זה מתבאר המדרש: לא ייתכן שהשד, שהוא כח של טומאה, יעשה 'פחות מכשעורה', וישלוט בשיעור קטן כל כך.

כמו כן, החרטומים שפעלו באמצעות הטומאה לא הצליחו להשפיע על הפרטים הקטנים, הבטלים לכלל המציאות. לעומת זאת, הפועל מתוך קדושה פועל מתוך שורש הכל - הטוב האלוהי. מכיוון שהטוב האלוהי מחיה את כל המציאות, ניתן לפעול מכוחו על כל הפרטים כולם, שהרי טוב זה הוא כולל את הכל, "לבלתי ידח ממנו נדח" [שמואל ב, יד יד].

שאלות לדיון

האם מטרת הנביא היא רק לשמש תחליף איכותי יותר למעוננים ולקוסמים? הר"ן מזכיר פעם אחר פעם את סיפור האתונות. מדוע הוא לא מזכיר נבואות אחרות?

לעילוי נשחת בלהה בת רבי יהושע ובעלה יעקב לבית גרינברג

וְאָמַר הַכְּתוּב שְׁזָה הַנְּבִיא נִתָּן לָנוּ בְּמִקוֹם הַמְּעַנְנִים וְהַקּוֹסְמִים אֲשֶׁר יִשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶם הָאֲמוֹת, וְלִהְשִׁלִּים תּוֹעֵלָתָם. יַעֲמֹד לָנוּ, כִּי בְּאֲמֹת הַמְּעַנְנִים וְהַקּוֹסְמִים יִקְדִּימוּ הַיְדִיעָה בְּקִצֵּת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִקְבַּל בָּם תּוֹעֵלַת, וְלִפְיִכָּה, כְּשֶׁאֶסְרָה תּוֹרָה עֵינָן אֵלּוּ הַיְדִיעוֹת אֲשֶׁר יִקְבַּל בָּהֶן תּוֹעֵלַת, הַשְּׁלִימָתָהּ בְּיֹתֵר שְׁלֵמוֹת, וְהוּא עֵינָן הַנְּבִיא. וְהוּא אָמַר (יה טו-טז): "כִּי אֲתָה בָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת וְגו', לֹא יִמְצָא בְךָ וְגו', כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲתָה יֹרֵשׁ אוֹתָם אֵל מְעַנְנִים וְאֵל קֹסְמִים יִשְׁמְעוּ וְאֲתָה לֹא כֹן נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ, נְבִיא מִקְרָבךָ" וְגו', נִמְצָא שְׁעֵנָן הַנְּבִיא - לַהֲשִׁיבֵנו אוֹתָן הַיְדִיעוֹת וְלִהְשִׁלִּים תּוֹעֵלָתָן.

נבואת משה בארץ החרטומים

וְכֵן הִיָּה בְּרֵאשִׁית נְבוֹאָת הַנְּבִיא הַנְּאֻמָּן, אִזְּ הַכְּנֵעוּ וְהַשְּׁפִלוּ הַקּוֹסְמִים וְהַמְּנַחְשִׁים. וְהִיָּתָה זֹאת תַּחְבּוּלָה אֱלֹהִית שְׁתַּנְּסָה הַנְּבִיא הַנְּאֻמָּן וְשִׁיבְחָנוּ אוֹתוֹתָיו בְּמִקוֹם רַב הַחֲרָטְמִים, כִּי אִזְּ יִבְחַן עֵצִים אוֹתוֹתָיו, לֹא אִם יַעֲשֶׂם בְּאָרֶץ נַעֲדָרַת הַחֲכָמָה. וְהוּא אָמַר בְּ"מִנְחוֹת" פָּרָק "כָּל הַקְּרָבֹנוֹת" (פה א): "אֲמַרִי לִיָּהּ יוֹחֲנִי וּמִמְרָא לְמֹשֶׁה: תִּבְּן אֲתָה מְכַנֵּס לַעֲפָרִים, אָמַר לָהּ: אֲמַרִי אֵינְשִׁי: לְמֵתָא יִרְקָא יִרְקָא שְׁקוּלוֹ". וְכָךְ פִּירוּשָׁה: יוֹחֲנִי וּמִמְרָא סָבְרוּ שְׂאֵלֵי הָאוֹתוֹת אֲשֶׁר חָדַשׁ הַנְּבִיא הַנְּאֻמָּן - שְׁחַדְשָׁם בְּאוֹתָן הַתַּחְבּוּלוֹת, וְלִכְךָ תִּפְסוּ עֲלֵיו - אַחֲרֵי שֶׁבָּא לְרֵמוֹת הַהֶמְנוֹן לְדַעְתָּם, אִיךָ הִלֵּךְ לְדָרֶךְ מִלֵּאָה מֵאֵלֵי הַתַּחְבּוּלוֹת. וְהַשִּׁיב: "אֲמַרִי אֵינְשִׁי: לְמֵתָא יִרְקָא שְׁקוּלוֹ", כְּלוֹמַר: הַשְּׁלֵם בְּאִיזָה דָּבָר שִׁיְהִיָּה לֹא תִכְרַ גְּדֵל מַעֲלָתוֹ כִּי אִם בְּאָרֶץ שִׁיְהִיָּה בָּהּ מֵאוֹתוֹ הַדְּבָר בְּעֶצְמוֹ קִצֵּת שְׁלֵמוֹת, כְּמוֹ שְׁמִי שִׁישׁ לוֹ יִרְק וְהוּא הַיֹּתֵר מְשֻׁבַּח שִׁיְהִיָּה יִמְכְרָנוּ יֹתֵר בְּעֵיר רַבַּת הַיִּרְק, כִּי שָׁם תִּכְרַ מַעֲלָתוֹ עַל הָאֲחֵרִים, כֵּן הַדְּבָר בְּעֶצְמוֹ בְּמֹשֶׁה. נִמְצָא שֶׁהַנְּבִיא מְשִׁלֵּם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּם הַקּוֹסְמִים וְבְיֹתֵר שְׁלֵמוֹת מֵהֶם, כִּי כְּמוֹ שֶׁהַקּוֹסֵם יִגִּיד עֵינָיִם פְּרָטִיִּים, כֵּן הַנְּבִיא, כְּמוֹ שֶׁנִּגְלָה מֵעֵינָן (האוֹתוֹת) [הַאֲתוֹנוֹת]. וְעַל כֵּן, כְּשֶׁאֶסְרָה הַתּוֹרָה כָּל אוֹתָן הַיְדִיעוֹת, נִתָּן תְּמוּנָתָן הַנְּבִיא.

קוסם מעונן ומנחש ומכשף.

"מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ" - מְבַאֵר הוּא בְּעֶצְמוֹ שֶׁזֹּאת הִיא עֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ.

"קֹסֵם קְסָמִים" - עֵינָיו: שִׁישׁ בְּאֵנְשִׁים מִי שֶׁכָּחוּ הַמְדָמָה חִזָּק עַד שִׁישְׁעַר וַיִּגִּיד קִצֵּת הַעֲתִידוֹת, וְזֶה הַכֹּחַ יִצְטָרֵךְ לְעוֹרְרוֹ, וְלָזָה יַעֲשׂוּ קִצֵּת תְּנוּעוֹת וְתַחְבּוּלוֹת, וְהוּא מֵאֲמַר הַכְּתוּב (הוֹשֵׁעַ ד ב): "עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמִקְלוֹ יִגִּיד לוֹ".

"מַעוֹנָן" - הוּא הַעוֹשֶׂה מַעֲשָׂיו בְּבַחֲרֵת הַיָּמִים, וְהוּא אָמַר בְּ"סִנְהֶדְרִין" (סוה א): "הַיּוֹם יָפָה לְצֵאתָ, הַיּוֹם יָפָה לְקָחָה, לְמוֹדִי עֲרִבִי שְׁבִיעֵית חֲסִין יְפוֹת, עֲקוּרֵי קִטְנֵית מְהִיּוֹת רְעוֹת".

"מִנְחָשׁ" - אָמַר שָׁם: "זֶה הָאוֹמֵר: פִּתּוֹ נִפְלָה מִפִּי, מִקְלוֹ נִפְל מִיָּדוֹ, בְּנוֹ קוֹרָא מֵאֲחֻרָיו, עוֹרֵב קוֹרָא לוֹ, צְבִי הַפְּסִיקוֹ בְּדָרֶךְ, נָחַשׁ מִיָּמִינוֹ, שׁוֹעֵל מִשְׁמָאלוֹ, אֵל תַּתְחִיל בִּי, שְׁחָרִית הוּא, רֵאשׁ חֲדָשׁ הוּא, מוֹצְאֵי שְׁבֵת הוּא".

וְלִהְשִׁלִּים תּוֹעֵלָתָם - הַנְּבִיא מוֹעִיל תַּחַת הַקּוֹסְמִים. יִקְדִּימוּ הַיְדִיעָה - יוֹדִיעוּ הַעֲתִידוֹת. לַהֲשִׁיב - לְהַרְאוֹת שִׁדְיַעַת הַקּוֹסְמִים אֵינָה חֲשׁוּבָה. הַנְּבִיא הַנְּאֻמָּן - מֹשֶׁה רַבְנוּ (אֵל מוֹל הַחֲרָטוּמִים). עֵצִים - חוּק. יוֹחֲנִי וּמִמְרָא - מַכְשָׁפִים בְּמִצְרַיִם. לַעֲפָרִים - לְעִיר שְׂכוּלָה תֵּבֵן. "כִּי אֲרַץ מִצְרַיִם שְׁהִיא מִלֵּאָה כְּשָׁפִים אֲתָה בֹא לְשֵׁם לַעֲסוֹק בְּכִשְׁפִים!" (רש"י). לְמֵתָא יִרְקָא וְכו' - "לְעִיר שְׂגֵדל שֵׁם יִרְק הִרְבָּה הִבֵּא יִרְק שֶׁלֵךְ לְמַכּוֹר לְפִי שְׁמַתְקִבְצִין שֵׁם הַכֹּל לְקִנּוֹת" (רש"י). מַעֲנֵנוּ הָאֲתוֹנוֹת - בְּסִפּוֹר שְׁמוּאֵל פְּרָק ט'. הַמְדָמָה - הַדְּמִיּוֹן וְלָזָה - וּלְכוּ. מַעוֹנָן - מַלְשׁוֹן עוֹנוֹת וּזְמוּמִים. לְמוֹדִי - רְגִילִים. עֲקוּרֵי קִטְנֵית מְהִיּוֹת רְעוֹת - הַעוֹקֵר קִטְנֵיּוֹת וְאֵינּוּ קוֹצְרֵן שׁוֹב אֵינּוּן מַתְלִיעוֹת אוֹ מוֹרְקִיבוֹת. פִּתּוֹ נִפְלָה וְכו' - אִם קוֹרָה כִּי סִימָן רַע הוּא.

